

224

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ДВОРНИЦЬКА Наталія Іванівна

СЛОВОТВОРЧА СИЮНІМІЯ ТА ВАРІАНТНІСТЬ
АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ В РОСІЙСЬКІЙ ПИСЕМНОСТІ ХІП СТОЛІТТЯ
/у зіставленні з українською/

84
P-

10.02.01 - російська мова

10.02.02 - українська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

М. Довгий

Київ - 1994

НБ НПУ

100207768

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі російської мови Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Науковий керівник	- кандидат філологічних наук,
доцент ПРИСКОЛА Олег Володимирович
Офіційні опоненти	- доктор філологічних наук,
професор ЗВЕРЄВ Андрій Дмитрович
- кандидат філологічних наук,
ст.викладач КОЧУРА Олександр Віталі-
йович
Провідна організація	- Київський державний педагогічний
інститут іноземних мов

Захист відбудеться " ____ " _____ 1994 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.ОІ.ОЗ в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова /252030, м.Київ - 30, вул.Пирогова,9/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий " ____ " _____ 1994.р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради *Винишев* Винишевська Г.П.

Актуальність дослідження полягає в тому, що історичне зіставлення близькоспоріднених мов в лексичному та словотворчому аспектах відкриває великі можливості для лінгвістичних досліджень. Інтерес сучасної лінгвістичної науки до подібних праць обумовлений можливістю виявити загальні та суто специфічні риси споріднених мов, закономірності розвитку того чи іншого загальномовного явища. Незважаючи на це, порівняльні лексикологія та словотворення в діахронному аспекті все ще лишаться галузями науки, дослідженими явно недостатньо.

Зокрема, проблема суфіксальної синонімії та варіантності, що з успіхом вивчається на матеріалі сучасних російської та української мов, писемних пам'яток минулого, а також матеріалі окремих слов'янських мов, ще мало досліджена в аспекті зіставлення близькоспоріднених мов.

Вищезгадана проблема завжди цікавила дослідників. Питання про диференціацію суфіксальних синонімів та варіантів, етимології суфіксів, що беруть участь у творенні словотворчих корелятивних пар у слов'янських мовах, морфологічні явища, внаслідок яких з'являються словотворчі варіанти, - ці та інші питання висвітлювались з різних точок зору в працях В.В.Винсградова, С.П.Обнорського, Л.А.Булаховського, Ф.П.Філіна, Остгоффа, А.Мейє, В.Вондрака, М.М.Шанського, О.О.Демент'єва, В.М.Маркова, А.М.Черкасової, Н.Ф.Шумилової, М.М.Васильєва, В.М.Жирмунського, О.І.Смирницького, С.В.Іларіонова, О.С.Кубрякової, С.М.Лем, О.С.Ахманової, О.О.Тараненка, А.В.Даневич, Л.А.Родніної, З.П.Данілової, А.І.Дундайте, Ю.С.Азарх, В.П.Токаря, Л.Л.Гумецької, І.Й.Ковалика, Г.А.Ільїнського, В.М.Ярцевої, Н.Д.Арутюнової, В.М.Никитевич, Ю.Г.Панкрац.

Але в жодній з вказаних робіт не було зроблено спроби провести аналіз синонімічних і варіантних пар *Nomina abstracta* / *На* - далі / в лексичному, словотворчому, етимологічному аспектах з урахуванням подальших перспектив розвитку в плані зіставлення російської та української мов.

Кожна літературна мова в період свого становлення має велику кількість найрізноманітніших словотворчих синонімів, дублетів та варіантів, особливо серед іменників, зокрема, *Nomina abstracta*.

З словотворчої точки зору абстрактні іменники, що знаходяться в синонімічних відношеннях, можуть бути репрезентовані такою словотворчою моделлю: твірна основа + інваріант словотворчого

форианта. Залежно від того, надає чи ні інваріант нового семантичного або стилістичного забарвлення лексемі, члени корелятивних пар диференціюються на синоніми, дублети чи варіанти. Означення чітких критеріїв для диференціації цих явищ становить неблизький інтерес для сучасної науки.

Все сказане і визначило вибір теми даної дисертаційної роботи. Отже, об'єктом дослідження стали синонімічні, дублетні та варіантні пари *Na*, зареєстровані в російській та українській мовах ХУП ст.

Мета роботи – системний опис та аналіз, з урахуванням подальшої еволюції, суфіксальних оловотворчих синонімів, дублетів та варіантів, зафіксованих в писемних пам'ятках російської та української мов досліджуваного періоду.

Основна увага спрямована на вирішення таких завдань:

- 1/ диференціювати критерії визначення словотворчих синонімів, дублетів та варіантів;
- 2/ дослідити етимологію та історію розвитку суфіксів, що беруть участь в утворенні словотворчих синонімів, дублетів і варіантів;
- 3/ виявити та описати якомога повніше суфіксальні словотворчі синоніми, дублети і варіанти в російських та українських писемних пам'ятках ХУП ст. Паралельно з вивченням корелятивних пар проводити аналіз кожної лексеми, що включає: а/ етимологічний екскурс; б/ визначення першої та подальших фіксацій у писемних пам'ятках обох близькоспоріднених мов; в/ вивчення змін у стилістичній та семантичній характеристиках даної лексеми в російській та українській мовах порівняно з давньоруською; г/ словотворчий аналіз з урахуванням особливостей словотворчих систем досліджуваної епохи в обох мовах; д/ аналіз подальшої еволюції членів синонімічних, дублетних та варіантних пар.
- 4/ зробити спробу зв'язувати існуючі закономірності та причини відбору і словотворчості морфем в утвореному слові, члени корелятивної пари;
- 5/ зв'язувати причини зміни продуктивності суфіксів абстрактності в обох мовах в зв'язку з етимологічними, семантичними, стилістичними особливостями з урахуванням взаємозапозичень між спорідненими мовами;
- 6/ проаналізувати варіанти та прокомментувати причини їх виникнен-

ня і морфологічні особливості.

Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістична теорія пізнання та розвитку мови у її зв'язку з історією суспільства.

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань використовувався описовий метод, що передбачає класифікації та узагальнення фактичного матеріалу; історико-порівняльний метод, який дозволяє проаналізувати дослідження як у синхронному, так і в діахронному аспектах. В окремих випадках застосовувались елементи компонентного аналізу.

Матеріал дослідження. Робота базується на фактичному матеріалі, добутому з пам'яток давньоруської, староруської, староукраїнської оригінальної та перекладної писемності різноманітних жанрів XI-XVII ст.ст. Для вивчення подальшої еволюції корелянтів використовувалися джерела обох мов XVIII-XX ст.ст. З опублікованих пам'яток віддавалася перевага текстам ділового характеру. Основними джерелами слід назвати: "Словарь русского языка XI-XVII в.в." за ред. С.І.Коткова, "Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.ст.", словники української мови Б.Гринченка, А.С.Афанас'єва /Чужбинського/, картотеку "Історичного словника українського язика" Є.Тимченка Інституту українознавства /м.Львів/, "Словаря церковно-славянського и русского языка XVIII в.", "Толкового словаря русского языка" за ред. Д.М.Ушакова, "Толкового словаря живого великорусского языка" В.И.Даля, II-томного "Словника української мови", I7-томного "Словаря современного русского литературного языка", матеріали різноманітних тлумачних, діалектних, етимологічних словників російської та української мов, "Акты исторические", "Акты юридические", "Акты, относящиеся к истории Юго-Западной Руси", Актовые книги Житомирского городского уряду", "Акты Московского государства", "Архивы Юго-Западной России", "Памятники деловой письменности Владимирского края", "Артикулы Великого князівства Литовского", "Документи о Воссоединении Украины с Россией", "Статут Казимира Великого", "Грамоты ХУП-нач.ХУШ в.в.", "Матеріали сотених канцелярій і ратуш Лівобережної України", Документи Богдана Хмельницького, "Збірка актових документів Волині і Наддніпрянщини", "Дела Тайного приказа", збірка матеріалів до історії Лівобережної України, "Вести-Куранты" з 1600 по 1658р.р., судові листи короля Казимира, митрополита Сильвестра, "Лохвицька ратушна книга". Використані листи, киті, хроніки, документи із

форманта. Залежно від того, надає чи ні інваріант нового семантичного або стилістичного забарвлення лексемі, члени корелятивних пар диференціюються на синоніми, дублети чи варіанти. Означення чітких критеріїв для диференціації цих явищ становить неблизький інтерес для сучасної науки.

Все сказане і визначило вибір теми даної дисертаційної роботи.

Отже, об'єктом дослідження стали синонімічні, дублетні та варіантні пари *№а*, зареєстровані в російській та українській мовах ХУП ст.

Мета роботи – системний опис та аналіз, з урахуванням подальшої еволюції, суфіксальних словотворчих синонімів, дублетів та варіантів, зафіксованих в писемних пам'ятках російської та української мов досліджуваного періоду.

Основна увага спрямована на вирішення таких завдань:

- 1/ диференціювати критерії визначення словотворчих синонімів, дублетів та варіантів;
- 2/ дослідити етимологію та історію розвитку суфіксів, що беруть участь в утворенні словотворчих синонімів, дублетів і варіантів;
- 3/ виявити та описати якомога повніше суфіксальні словотворчі синоніми, дублети і варіанти в російських та українських писемних пам'ятках ХУП ст. Паралельно з вивченням корелятивних пар проводити аналіз кожної лексеми, що включає: а/ етимологічний екскурс; б/ визначення першої та подальших фіксацій у писемних пам'ятках обох близькоспоріднених мов; в/ вивчення змін у стилістичній та семантичній характеристиках даної лексеми в російській та українській мовах порівняно з давньоруською; г/ словотворчий аналіз з урахуванням особливостей словотворчих систем досліджуваної епохи в обох мовах; д/ аналіз подальшої еволюції членів синонімічних, дублетних та варіантних пар.
- 4/ зробити спробу з'ясувати існуючі закономірності та причини відбору і слючучаності морфем в утвореному слові, члені корелятивної пари;
- 5/ з'ясувати причини зміни продуктивності суфіксів абстрактності в обох мовах в зв'язку з етимологічними, семантичними, стилістичними особливостями з урахуванням взаємозалозичень між спорідненими мовами;
- 6/ проаналізувати варіанти та прокоментувати причини їх виникнен-

ня і морфологічні особливості.

Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістична теорія пізнання та розвитку мови у її зв'язку з історією суспільства.

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань використовувалася описовий метод, що передбачає класифікацію та узагальнення фактичного матеріалу; історико-порівняльний метод, який дозволяє проаналізувати дослідження як у синхронному, так і в діахронному аспектах. В окремих випадках застосовувались елементи компонентного аналізу.

Матеріал дослідження. Робота базується на фактичному матеріалі, добутому з пам'яток давньоруської, староруської, староукраїнської оригінальної та перекладної писемності різноманітних жанрів XI-XVII ст.ст. Для вивчення подальшої еволюції корелятивів використовувалися джерела обох мов XVIII-XX ст.ст. З опублікованих пам'яток віддавалася перевага текстом ділового характеру. Основними джерелами слід назвати: "Словарь русского языка XI-XVII в.в." за ред. С.І.Коткова, "Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.ст.", словники української мови Б.Гринченка, А.С.Афанас'єва /Чужбинського/, картотеку "Історичного словника українського язика" Є.Тимченка Інституту українознавства /м.Львів/, "Словаря церковно-славянського и русского языка XVII в.", "Толкового словаря русского языка" за ред. Д.М.Ушакова, "Толкового словаря живого великорусского языка" В.И.Даля, II-томного "Словника української мови", I7-томного "Словаря современного русского литературного языка", матеріали різноманітних тлумачних, діалектних, етимологічних словників російської та української мов, "Акты исторические", "Акты юридические", "Акты, относящиеся к истории Юго-Западной Руси", "Актовые книги Житомирского городского уряду", "Акты Московского государства", "Архивы Юго-Западной России", "Памятники деловой письменности Владимирского края", "Артикули Великого князівства Литовського", "Документи о Воссоединении Украины с Россией", "Статут Казимира Великого", "Грамоты ХУП-нач.ХУШ в.в.", "Матеріали сотених канцелярій і ратуш Лівобережної України", Документи Богдана Хмельницького, "Збірка актових документів Волині і Наддніпрянини", "Дела Тайного приказа", збірка матеріалів до історії Лівобережної України, "Вести-Куранти" з 1600 по 1658р.р., судові листи короля Казимира, митрополита Сильвестра, "Лохвицька ратушна книга". Використані листи, китілі, хроніки, документи із

картотеки ЛНБ ім. Стефаника.

Як джерела використані археографічні матеріали, що наводяться в працях російських та українських лінгвістів, а саме: О.О. Шахматова, П.І. Житецького, В.Я. Дерягіна, М.А. Худаша, М.О. Жовтобрюха, Ю.С. Азарх, А.В. Даневич, Л.Л. Гумецької, А.І. Дундайте, В.М. Істріна, Л.М. Полюги, Н.П. Романової та ін.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що словотворча синонімія та варіантність *Na* в староукраїнській та староруській мовах ХІІІ ст. ще не розглядалися в аспекті зіставлення. Крім того, в праці реалізується багатоаспектний підхід до вивчення проблеми синонімії та варіантності, що дозволяє глибше і повніше виявити загальні та суто специфічні риси обох близькоспоріднених мов на словотворчому рівні. Ця проблема розглядається не лише з позицій традиційної "описової" граматики, але й з використанням аналізу кожного синоніма та варіанта в лексичному, етимологічному, еволюційному аспектах з урахуванням можливих запозичень на фоні культурно-історичних зв'язків. Репрезентуються словотворчі моделі корелятивів паралельно з етимологічним аналізом.

Теоретична та практична значимість роботи полягає в її можливому використанні при написанні курсу історичної лексикології та словотворення російської та української мов, порівняльної граматики східнослов'янських мов, спецкурсів з історії іменника і теоретичних проблем історії походження російської і української мов, їх взаємозбагачення, взаємопроникнення, зв'язків з іншими слов'янськими мовами, зокрема, польською та старослов'янською. Відомості з історії окремих слів, зміни в їх семантиці, словотворенні та стилістичній характеристиці, морфемному складі, етимології суфіксів можуть бути використані на уроках мови в школі як матеріал, що розвиває пізнавальні навички та лінгвістичне мислення школярів.

Обрані аспекти та методи дослідження дозволяють винести на захист такі положення:

- 1/ поширена синонімія та варіантність абстрактних іменників – явище, властиве російській та українській мовам ХІІІ ст.;
- 2/ матеріалом утворення словотворчих синонімів в обох мовах виступають твірні основи та суфікси праслов'янського походження;
- 3/ при обов'язковій наявності єдиного фонематичного корелятива та спільного типового значення синоніми передбачають деяку семантичну чи стилістичну диференціацію, тоді як парні синоніми-

дублети - абсолютно тотожні, а тому розглядаються як тимчасові мовні утворення;

- 4/ варіанти членів корелятивних пар виникають як результат варіювання словотворчих формантів та морфологічних чергувань, обумовлених історично;
- 5/ більшість корелятивних пар та репрезентованих ними словотворчих моделей співпадають в російській та українській мовах;
- 6/ в текстах російських та українських писемних пам'яток ХУІ-ХУІІ ст.ст. відображена конкуренція між корелятивними парами, що репрезентують моделі:
 - а/ в російській мові: похідна/непохідна ад"єктивна основа + ОСТЬ; похідна/непохідна субстантивна основа + ОТа; похідна/непохідна ад"єктивна основа + ОТа; похідна/непохідна вербальна основа + ОТа; похідна/непохідна партиципна основа + /Ь,Е/СТВО; субстантивна основа + /Ь,Е/СТВО; похідна/непохідна ад"єктивна основа + /Ь,Е/СТВО; вербальні основи + /Е/НИ]є; похідна/непохідна вербальна основа + /Ь/Ка; вербальна /субстантивна/ основа + /Ь,О/Ба;
 - б/ в українській мові: похідна/непохідна ад"єктивна основа + ОСТЬ; похідна партиципна основа теперішнього та минулого часу + ОСТЬ; похідна/непохідна ад"єктивна основа + ОТа; похідна/непохідна вербальна основа + ОТа; похідна/непохідна вербальна основа + /Ь,Е/СТВО; похідна/непохідна партиципна основа + /Ь,Е/СТВО; похідна/непохідна субстантивна основа + /Ь,Е/СТВО; похідна/непохідна ад"єктивна основа + /Ь,Е/СТВО; вербальна основа /дуже продуктивна на відміну від російської мови/ на -ОВА, -УВА, -ЕВА + /Е/НИ]є; похідна/непохідна вербальна основа + /Ь/Ка; вербальна /субстантивна/ основа + /Ь,О/Ба;
- 7/ зміни в продуктивності словотворчих моделей і, як наслідок, розбіжності в подальшій долі корелятивів пов'язані з різноманітними процесами граматичного, стилістичного, фонетичного, культурно-історичного характеру в обох мовах, їх зв'язками з іншими слов'янськими мовами.
- 8/ розпад синонімічних зв'язків в подальшому веде в обох мовах до функціонування двох самостійних лексем, тоді як наслідком порушення дублетних відношень є заміна пари однією найбільш оптимальною лексемою.

Апробація росочи. Основні положення та результати дослідження повідомлялись на клифференціях кафедр Кам"янець-Подільського пед-

інституту /1989-1992 р.р./, опубліковані в збірнику наукових праць "Формирование и развитие структуры современного русского литературного языка" Київського держпедінституту /1991 р./, в збірнику наукових праць "Русский язык и литература в обучении иностранных студентов-филологов" Київського держпедінституту іноземних мов, Центр славістики /1991 р./, в збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського педінституту /1993 р./, в тезах конференції "Актуальні питання мовознавства в світлі праць Б.О.Ларіна і Ф.П.Філіна" /1993 р./.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури, списку археографічних джерел в алфавітному порядку, додатку.

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, основні проблеми, наукова новизна, теоретичне та практичне значення, формулюються мета та конкретні завдання роботи, визначаються методи, називаються джерела фактичного матеріалу, подано основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ дисертації "Понятие суффиксальной синонимии и вариантности. Суффиксы *Na*, вступающие в синонимические отношения в русском и украинском языках ХУП в.в." приов'язано розгляду проблем словотворчої синонімії і варіантності та аналізу суфіксів *Na* з точки зору їх походження та дериваційних потенцій.

В § I міститься обґрунтування важливості вивчення синонімічних відношень взагалі та словотворчих суфіксальних зокрема, обґрунтовуються критерії диференціації словотворчих синонімів, варіантів та дублетів. Адже деякі дослідники розуміють суфіксальну синонімію дуже широко і вважають основною прикметою синонімії суфіксів загальне значення при абсолютно різному походженні та звуковому оформленні. Але, на наш погляд, при словотворенні слід спиратися на ряди слів, пов'язаних спільним фонематичним корелятивом /твірною основою чи коренем/, бо це саме те, що розкриває суть словотворчих зв'язків між словами. Саме спільність твірної основи /рідше, кореня/ є тією базою, що утворює потенційні можливості для оформлення суфіксально-синонімічних паралелей. На базі твірної основи /кореня/ за допомогою різноманітних суфіксів з єдиним типовим значенням, інваріантів на даному мовному рівні, утворюється суфіксальна синонімія. Отже, під словотворчою синонімією слід розуміти синонімічні відношення між утвореннями з одним типовим значенням, що виникли як результат закономірного

розвитку словотворчих типів у системі мови. Основними критеріями словотворчої суфіксальної синонімії слід вважати:

1/ спільність фонематичного корелятива /твірної основи чи кореня/;

2/ спільність словотворчого значення.

Суфіксальні синоніми - це різносуфіксні утворення, що мають спільне типове значення та спільний фонематичний корелятив і зберігають при цьому відмінності у семантичних чи стилістичних відтінках /СМЕЛОСТЬ-СМЕЛЬСТВО, ТЯГОСТЬ-ТЯГОТА, ОБЩЕНИЕ-ОБЩЕСТВО/.

Якщо в процесі розвитку мови семантичні відмінності поглиблюються, це може призвести до розриву відношень між словотворчими типами, до деетимологізації, коли іменники набувають індивідуального лексичного значення /ОБЩЕНИЕ-ОБЩЕСТВО, ГВАЛТ-ГВАЛТУВАННЯ/.

До синонімічних рядів включаємо також словотворчі дублети - різносуфіксні утворення із спільним фонематичним корелятивом, абсолютно ідентичні на первинному етапі функціонування, без жодних семантичних чи стилістичних відмінностей. Дублетність - явище тимчасове в розвитку мови, бо протирічить самій її природі. Дублетність активізує диференціюючі сили мови, внаслідок чого слова-дублети поступово набувають індивідуальних рис. Це призводить до перетворення дуолетів в словотворчі синоніми, або в незалежні, самостійні лексеми /ЯРКОСТЬ-ЯРКОСТЬ/. Можливий і третій шлях розвитку - зниження одного з дублетів як зайвого /КРАТОСТЬ-КРАТОСТЬ, БРИДОСТЬ-БРИДКОСТЬ/ІСТЬ//.

Слід чітко відрізнити словотворчі синоніми /включаючи в це поняття і синоніми-дублети/ від словотворчих варіантів. Деякі дослідники, розглядаючи проблему варіантності, ототожнювали словотворчі синоніми і варіанти. На наш погляд, суть варіювання полягає у видозміні зовнішньої сторони слова, фонетичної чи граматичної, що не торкається водночас його внутрішньої сторони - лексичного значення. Словотворчі варіанти - наслідок варіативності суфіксів чи морфологічних чергувань, що виникають в певній основі чи словотворчому форманті - суфіксі, префіксі в процесі утворення слова. Морфологічні чергування пояснюються відомими історичними фонетичними чи морфологічними явищами, що відбувалися в процесі розвитку мови.

Суфіксальними варіантами вважаємо ті, в яких варіювання проходить в суфіксі, а в основі при цьому можливі морфологічні

чергування /пор. ТЯГОТА-ТЯЖЕТА, де варіант суфікса -ОТа -ЕТа, приєднуючись до основи, викликає морфологічні чергування; морфонема Г-Н/.

Отже, словотворчі суфіксальні варіанти, на відміну від синонімів, - це односуфіксні утворення, фонетичні, морфонема-тичні, словотворчі відмінності яких дуже незначні і не порушують внутрішньої структури слів.

Цілком зрозуміло, що в мовах періоду формування явище словотворчої синонімії було поширене набагато більше, ніж у сучасних мовах, що пояснюється недостатньою впорядкованістю словотворчих афіксів, незавершеним процесом усталення словотворчих формантів, неозначеністю словотворчих меж у слові внаслідок відсутності диференціації у використанні ряду словотворчих засобів, а також великим стилістичним та жанровим розмаїттям староруської та староукраїнської мов.

Крім того, одною з найважливіших причин варіювання словотворчих формантів в утворенні лексичних одиниць взагалі і *На* зокрема, є, без сумніву, взаємовплив, взаємозбагачення слов'янських мов, особливо в досліджувану епоху. Адже цілком ясно, що в епоху відродження і національного самовизначення та й в подальші періоди своєї історії слов'янські народи знаходили глибоку культурну підтримку у взаємозапозиченнях мовних засобів.

Диференціюючи поняття лексичної та словотворчої синонімії, підкреслимо, що, коли об'єктом першої є слова або групи слів, то об'єкт словотворчої синонімії - словотворчі типи з їх спільним типовим значенням, які висвітлюються в ряду спільної співвіднесеності та спільної словотворчої структури. Словотворча синонімія базується на зіставленні словотворчих афіксів і граматичних категорій. Зокрема, для аналізу суфіксальних словотворчих синонімів і варіантів необхідне вивчення та зіставлення словотворчих суфіксів, що беруть участь в утворенні членів корелятивних пар в обох близькоспорідних, а також генетично близьких мовах.

В нашому дослідженні проаналізована історія та дериваційні потенції таких найбільш поширених в процесі творення *На* суфіксів, як: -ОСТЬ, -ОТа, -НИ/є, -ЕНИ/є, -/ь,Е/СТВО, -Ø, -Ка, -/О,Б/Ба.

Одним з найпродуктивніших афіксів, що особливо активізується в досліджувану епоху в процесі творення *На*, є суфікс -ОСТЬ.

§ 2 "История и деривационные потенции суффикса -ОСТЬ в русском и украинском языках XVII в." посвящений розгляду історії та дериваційних потенцій цього афікса, що, безперечно, є формантом праслов'янського походження і розвинувся з ряду суфіксів на -*t*, які утворювали *Na* від прикметників: *otb, ѣtjb, ѣtb, tb, ē/ōstb, tēb, tējb, tajb, tva, ē/ota*. На ранніх етапах розвитку давньоруської мови даний формант був малопродуктивним, про що свідчить невеликий кількісний зріст іменників з цим афіксом за період з XI - по XVI ст. Із ІІБ лексем на -ОСТЬ, зафіксованих в пам'ятках XI-XVI ст.ст. не менш як 90 слів були відомі давньоруській мові ще з XI ст. Але вже з кінця XV ст. становище даного суфікса, перш за все в літературній мові Південно-Західної Русі, різко змінюється. Писемні пам'ятки староукраїнської мови XV ст. свідчать про поширення зв'язків суфікса -ОСТЬ на суфіксальні прикметники субстантивного походження та пасивні дієприкметники теперішнього часу /ЗНАЄМОСТЬ, БАЧНОСТЬ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ/. В російській мові подібний процес активізується в XVII ст., але кульмінаційно зростає набагато пізніше.

Словотворчі моделі, що репрезентують *Na* на -ОСТЬ, такі:
1/ основа непохідного прикметника + ОСТЬ = *Na* кіночого роду із значенням якості, предметно-абстрактної ознаки, поняття, стану; формула $A' + ОСТЬ = Na$ /де A' - основа непохідного прикметника, /'/' - непохідність прикметника/; 2/ основа похідного прикметника /на -БЛ, -ЬН чи з префіксом/ + ОСТЬ = *Na* к.р. із значенням якості, ознаки, стану, поняття; формула $A'' + ОСТЬ = Na$ /де /'/' - похідність/. Особливості словотворчої моделі в українській мові - в набагато ширших словотворчих зв'язках. *Na* на -ОСТЬ /ІСТЬ/ в українській мові утворюються не тільки від непохідних та деяких похідних основ прикметників /як в рос. мові/, але й від: 1/ прикметників на -ИВ, -ЛИВ, -ЧИВ відіменникового /As/ та віддієслівного походження /A_v/ /БРИДЛИВОСТЬ, ЗИМЛИВОСТЬ - "Синоніма славеноросская"; формула $A'' + ОСТЬ = Na$; $A'' + ОСТЬ =$; 2/ прикметників на -ИТ /ЗНАМЕНИТОСТЬ "Лексик" Л. Зизанія/, -АВ /ПЛОГОВОСТЬ/, ОВН /ГВАЛТОВНОСТЬ, КОШТОВНОСТЬ/, -ОВ /ЛАСКОВОСТЬ/, -ЕНН /ВНУТРЕННОСТЬ/; 3/ від основ пасивних дієприкметників теперішнього та минулого часу /УНИЖЕННОСТЬ, НЕІЗРЕЧЕННОСТЬ/; формула $Part + ОСТЬ = Na /Part$ - твірна основа дієприкметників/.

Варіантом суфікса ОСТЬ в російській та українській мовах досліджуваного періоду виступає -ЄСТЬ в позиції після м'яких та

шиплячих приголосних /ТЯГОСТЬ, ТЯЖЕСТЬ/;

§ 3 "История и деривационные потенции суффикса -Ота" присвячений розгляду афікса -Ота, що безперечно, є праслов'янським за походженням серед суфіксів, які утворювали *Na* від іменників, прикметників та дієслів. Словотворчі моделі: непохідна /похідна/ основа прикметника + Ота = *Na* із значенням якості або стану /ТЯГОТА/. А'' + Ота = *Na*; S'' + Ота = *Na* — непохідна /похідна/ основа іменника + Ота = *Na* поняття /МЕРЗОТА/; / похідна /непохідна основа дієслова + Ота = *Na* із значенням стану або дії /ЛОМОТА, СТОНОТА/ U'' + Ота = *Na*. Варіантом -Ота виступає після пом'якшених шиплячих приголосних -Ета /ТЯГОТА, ТЯЖЕТА/.

§ 4. "История суффикса /Ь,Е/СТВО и его словообразовательные связи" присвячений історії та словотворчим зв'язкам форманта праслов'янського походження /Ь,Е/СТВО. В досліджувану епоху суфікс -СТВО має варіанти -ЕСТВО, ЬСТВО в позиції після м'яких шиплячих приголосних. За допомогою даного форманта *Na* утворюються в обох близькопоряднених мовах від основ іменників, прикметників, дієслів: 1/ похідна /непохідна/ основа дієслова + /Ь,Е/СТВО = *Na* процесу, стану /ПОСПЕШЕСТВО, ВІДСТВО в рос. мові, НЕВЩЕСТВО - в укр. / U'' + /Ь,Е/СТВО = *Na*; U'' + /Ь,Е/СТВО = *Na*; 2/ похідна /непохідна/ основа іменника + /Ь,Е/СТВО = *Na* із значенням поняття /КРАДЕЖСТВО/; 3/ непохідна основа прикметника /похідна на -И, -Ю, -АВ/, основа складних прикметників + /Ь,Е/СТВО = *Na* якості, стану, субстантивованої ознаки /ВЕСЕЛЬСТВО, СПРАВЕДЛИВСТВО - в рос. м., СМІЛИВСТВО - в укр. м. / А' + /Ь,Е/СТВО = *Na*, А'' + /Ь,Е/СТВО = *Na*.

§ 5. "История и словообразовательные связи суффиксов -Ијэ, /А,Е/НИјэ, НИјэ" присвячений історії та словотворчим зв'язкам цих афіксів.

Базуючись на багатьох дослідженнях та матеріалах етимологічних словників, вважаємо суфікс *Ијэ* праслов'янським формантом, що входить до ряду **ajъ, jъe, je, vje*. Через переінтеграцію древній суфікс *Ијэ* розпався на суфікс -Иј і флексію Э. В сучасній російській та українській мовах функціонує як присудбантивний, приад'єктивний, рідше - девербальний. В українській мові можливе приднання його до participial основ. Отже: 1/ непохідні/похідні основи прикметників + *Ијэ* = *Na* якості, стану, ознаки /ВЕСЕЛИЕ - в рос. мові, СВІРЕНІЄ - в укр. мові/; 2/ основи прикметників на К/ИИ/ + *Ијэ* = *Na* із значенням ознаки, поняття та ін. /ВЕЛИЧИЕ/.

А" + Ијэ = *Na*; 3/ основи іменників + Ијэ = *Na* стаю, поняття; суфікс Ијэ у цьому випадку вступає в біфіксальні відношення з префіксом БЕЗ- /БЕЗУМІЄ, БЕЗНАДЕЖІЄ/ С" + Ијэ = *Na*; 4/ основи частіше похідні/ дієслів чи дієприкметників + Ијэ = *Na* із значенням процесу, дії, поняття /ІЗЛИТИЄ, ПОВОЛАНІЄ/. Варіантом суфікса -Ијэ в обох олизькоспоріднених мовах виступає -вјэ.

Суфікс /А,Е/НИјэ, НИјэ, праслов'янський за походженням, один з найбільш продуктивних суфіксів абстрактності в досліджувану епоху як в російській, так і в українській мовах. Первинною твірною базою для цих суфіксів були пасивні дієприкметники із суфіксом -ЕН, що ускладнювався високопродуктивним формантом -Ијэ. В подальшому в даних СТ відбулася зміна словотвірної бази, були встановлені нові відношення з інфінітивом дієслова, що супроводжувалося зміною членованості цих імен і віділенням продуктивного суфікса НИјэ, ЕНИјэ. Отже, є сенс дані словотвірні моделі розглядати на діахронному та синхронному рівнях. На діахронному - абстрактні іменники із значенням дії, якості, стану утворювалися від основ конкретних пасивних дієприкметників минулого часу /де ЕН + Ијэ перетворюються в самостійний формант, що внаслідок переінтеграції став інноваційним суфіксом ЕНИјэ, НИјэ/. На синхронному рівні творення *Na* за допомогою даного форманта проходить:

І/ від основ дієслів обох видів на -а, -и + ЕНИјэ, НИјэ = *Na* із значенням дії, процесу, явища, стану /ОСНЕНІЄ, ВОЗВИШЕНІЄ, ПАДЕНІЄ, ПОСЛЫШЕНІЄ/. В російській мові досліджуваного періоду активність даної моделі може бути розписана таким чином: а/ найбільш активні утворення іменників від основ на -и /ЛУЧИТИ-ЛУЧЕНІЄ/; б/ менш активні іменники від дієслівних основ на -а /ЗДАТИ-ЗДАНИЕ/; в/ іменники, утворені від дієслівних основ на Ъ /ВЕЛЫТИ-ВЕЛЫНИЕ/; г/ іменники, утворені від основ на приголосні /АВЕСТИ-АВЕДЕНИЕ/; д/ найменш продуктивна модель - від основи на приголосній із суфіксом -ИУ /ИСЧЕЗИТИ-ИСЧЕЗНОВЕНИЕ/.

Детальне дослідження словотвірних моделей та їх продуктивності в пам'ятках російської та української мов дозволяє зробити висновки, що, незважаючи на схожість моделей, продуктивність їх різна: якщо в староруській мові продуктивність моделі на -ИУ дуже мала, то в староукраїнській вона значна /ОБМАУТИ-ОБМАУЧЕНІЄ/. Крім того, на відміну від староруської, в староукраїнській дуже продуктивна модель з основою на -ОВА, -ЕВА. Тотожна старо-

руській висока продуктивність моделей на -и, -а.

Варіантами форманта /А,Е/иі/з виступають -АНЬ/з, -ЕНЬ/з.

У § 6 "Напопродуктивніе суффікси /а - Ка, ѵ, /ь, о/ба. Их история и словообразовательные связи" встановлено, що формант -Ка - древній індоєвропейський суфікс, який утворював похідні іменники від непохідних імен. Він походить від суфіксального рлау на *k, що з'єднався з останнім голосним основи, детермінантом і утворив це в праслов'янській мові суфікси -čk, -bč. Ці суфікси успадковані двома древніми слов'янськими мовами, що розвинулись на ґрунті протослов'янських діалектних груп. Суфікси -čk і -bč в давньоруській мові внаслідок занепаду зредукованих утворили одну морфему - словотворчий елемент -К. Суфікс іk, що зберігся, дав життя суфіксу -Ц, а іk - Ица. *Но* із значенням процесу, дії із суфіксом -Ка утворюється в російській та українській мовах досліджуваного періоду від похідних та непохідних основ дієслів /НАСМЕШКА, МЕРЗЛІЦА/.

Словотворчі моделі: похідна /непохідна/ основа дієслова + Ка = /а із значенням процесу, дії; /у" + Ка = /а. Варіантом форманта Ка виступає після м'яких приголосних -ьКа.

Нульовий суфікс як явище дуже цікаве, очевидно, розвинувся на місці зредукованих Ъ, Ы, що зникли внаслідок загальнослов'янського процесу. Названі зредуковані розвинулись на місці тематичних голосних, що приєднувались до древніх суфіксів, які, в свою чергу, в процесі переінтеграції, увійшли до складу кореня. Тематичні голосні завершувались іноді приголосними, що зникли в мові внаслідок дії закону відкритого складу.

В сучасній мові дериваційне значення, що приписується нульовому афіксу, в переважній більшості випадків виражається в даній мові за допомогою словотворчих афіксів, тобто нульовий афікс повинен мати синонімічні ненульові афікси /ПРОМЬ-ПРОМЬКА, ПРОХОД-ПРОХОДЕНИЕ/.

Ця умова якнайкраще відповідає мовній ситуації в російській та українській мовах XVI-XVII ст.ст. В досліджуваних лексемах ви-членовується і аналізується нульовий афікс лише тоді, коли в мові паралельно функціонує синонімічна спільнокоренева лексема з тотожним за значенням, матеріально репрезентованим афіксом.

Древній індоєвропейський суфікс *b < *bh - /з тематичними *o, чи *a > *bhō чи bhā / стоїть поряд із суфіксом *ga, -tva. Він приєднувався звичайно не до кореня, а до тематичного голос-

ного твірною імені і давав лише утворення кіночого роду. Внаслідок переінтеграції тематичний голосний відійшов до суфікса і з'явився інноваційний суфікс -ОБа /за умови, що тематичний голосний був *о - *zul-o-ba* - ЗЛОБА/ і - ЪБа, якщо тематичний голосний був *і /*bor-i-ba*/ БОРЬБА/. Утворився новий суфікс /Ь,О/Ба, що став дуже продуктивним формантом абстрактності. Як бачимо, спочатку *Na* на /Ь,О/Ба утворювалися від іменників /ЗЛОБА - ім"я *zъlъbъ*, УТРОБА - *otro*/. Пізніше мотивація змінюється, *Na* на /Ь,О/Ба вже співвідносні з дієсловами і означають дію чи стан. Отже, іменник ЗЛОБА, наприклад, має подвійну мотивацію /ім"я ЗЛО, дієслово ЗЛИТЬ/ *ʋ* " + /Ь,О/Ба = *Na* і *S* " + /Ь,О/Ба = *Na*.

Другий розділ " *Nomina abstracta*, образование при помощи наиболее продуктивных формантов ОСТЬ, /Ь,Е/СТВО, /Е,А/НИЈЪ и их синонимические связи" складається з п'яти параграфів, у яких послідовно представлені і проаналізовані синонімічні, дублетні та варіантні пари, утворені за допомогою конкуруючих формантів -ОСТЬ // -Ота, -ОСТЬ // КОСТЬ, -ОСТЬ // /Е,Ь/СТВО, -ОСТЬ, Н-ОСТЬ//Ѣ, /Е,А/НИЈЪ // /Е,Ь/СТВО.

У § I "Коррелятивние пары с суффиксами -ОСТЬ // -Ота" проаналізована група корелятивних пар, утворена за однією моделлю: *A*" + ОСТЬ = *Na*, *A*" + Ота = *Na* із значенням властивості, якості, постійної ознаки. Але, мавчи одну твірну основу /майже завжди активну/ та єдине гноте значення, члени більшої корелятивних пар демонструють деякі семантичні чи стилістичні відмінності, що дозволяє кваліфікувати їх відношення як синонімічні. Активність утворень з формантом -ОСТЬ, як свідчать пам"ятки, поступово зростає, що пояснюється розширенням словотворчих зв"язків цього афікса в українській мові і деяким впливом в досліджувану епоху української писемності на російську. Незважаючи на цей процес, утворення на -Ота у ряді випадків закріплюються в обох споріднених мовах, якщо йдеться про лексеми із значенням більш конкретизованим, предметним, що має відношення до фізичних якостей. Пам"ятки обох мов ХУІ-ХУІІ ст.ст. фіксують початок процесу утворення синонімічних пар з вище-згаданими тенденціями. Пам"ятки та словники ХУІІ-ХХ ст.ст. демонструють еволюцію цих тенденцій, що призводять до розпаду синонімічних зв"язків і утворення самостійних лексем з формантом -ОСТЬ /якщо переважало значення повільності, суто абстрактне/, із формантом -Ота /якщо має місце

значення фізичних властивостей, якостей, тобто значення більш конкретні/. Порівняйте, в синонімічних парах НЕЛІПІСТЬ-НЕЛІПІТА, ЛІНОСТЬ-ЛІНОТА, БОДРОСТЬ/БАДЬОРІСТЬ/-БОДРОТА перемагають, порушуючи синонімічні зв'язки, лексеми із суфіксом -ОСТЬ, більш оптимальним у вираженні суто абстрактного значення. І навпаки, в парах ЧИСТОСТЬ/ІСТЬ/-ЧИСТОТА, ЧЕРНОСТЬ/ІСТЬ/-ЧЕ/О/НОТА, КИСЛОСТЬ/ІСТЬ/-КИСЛОТА та ін. перемагають лексеми з -ОТА, виражаючи більш конкретне значення. Цікава подальша доля деяких варіантів, що, поступово набуваючи індивідуального значення, починають функціонувати як самостійні лексеми /ТІПОСТЬ-ТІПОТА з варіантами ТІ-КЕСТЬ-ТІШЕТА/.

§ 2 "Коррелятивні пари о суфіксами-ОСТЬ // К-ОСТЬ"

Члени цих корелятивних пар утворилися за моделями: А' + ОСТЬ = *Na*, А" + ОСТЬ = *Na* із значенням якості, ознаки, властивості. Незважаючи на те, що один із корелянтів утворюється від непохідної аф'ективної основи, а інший - від похідної, із суфіксом вторинної прикметниковості -*k*, в досліджувану епоху ці розбіжності в словотворчих процесах не впливають на стилістичну чи семантичну характеристики. З'являються дублетні пари, аналіз яких в обох споріднених мовах дозволяє зробити висновок, що утворення із суфіксом вторинної прикметниковості -*k* більш оптимальні і активні в обох мовах, особливо в українській, що пояснюється словотворчими процесами /неповні прикметники на -*k*, від яких утворювалися іменники на К-ОСТЬ в праслов'янську епоху були більш продуктивними *vyšěkz + ostь = ВИСОКОСТЬ, korotěkz + ostь = КОРОТЬКОСТЬ* і т.ін./ . На українську мову до того ж мала вплив польська, де утворення на К-ОСТЬ дуже поширені. В російській мові в ряді випадків, на відміну від української, активно закріплюються й утворення без суфікса -К, що в деякій мірі пояснюється впливом старослов'янської мови /ДЕРЗОСТЬ - ст.сл. *дръзъ* - ДЕРЗОСТЬ - ст.п. *dariski*, СЛАДОСТЬ - СОЛОДКОСТЬ/. Аналіз пам'яток і словників обох мов ХУІІ-ХХ ст.ст. дозволяє зробити висновок, що розпад дублетних пар в більшості випадків призводить до функціонування в обох мовах не двох самостійних лексем, а виключно однієї /в більшості з формантом К-ОСТЬ - КРАТОСТЬ-КРАТКОСТЬ - в рос.м., БРИДОСТЬ-БРИДКОСТЬ/ІСТЬ/ - в укр.м./ . Лише в деяких випадках, коли семантичні чи стилістичні розбіжності мали місце ще на початку виникнення слів, розпад пари призводив до утворення двох незалежних лексем /ЯРОСТЬ-ЯРКОСТЬ/.

§ 3 "Коррелятивні пари с суффіксами -ОСТЬ // /Ь, Е/СТВО"

Члени корелятивних пар утворювалися за моделями: А + ОСТЬ = *Na*, А + /Ь, Е/СТВО = *Na* із значенням ознаки, властивості, якості. Якщо члени однієї пари з'являлися в мові приблизно в один час, то в більшості випадків розбіжності стосуються тільки словотворчих особливостей і ніякомірів не впливають на семантичну чи стилістичну характеристики. В цьому аспекті корелянти тототні і утворюють дублетні пари /СМЕЛЬСТВО-СМЕЛОСТЬ, ДУРСТВО-ДУРОСТЬ/. Якщо творення лексем відбувалося в різні епохи, то в більшості випадків виникає розбіжність в стилістичному забарвленні корелянтів чи навіть в їх семантиці. В цьому випадку виникають синонімічні пари /пор. ВЕСЕЛОСТЬ-ВЕСЕЛЬСТВО - в рос.м.; ЗНАЄМОСТЬ-ЗНАЄМСТВО, ЗУХВАЛОСТЬ/ІСТЬ/-ЗУХВАЛЬСТВО - в укр.м./ . Аналіз пам'яток і словників досліджуваної епохи, а також ХУШ-ХХ ст.ст. дозволяє зробити висновок, що розпад дублетних пар в обох мовах призвів до функціонування однієї самостійної лексеми /в більшості випадків з суффіксом -ОСТЬ/ІСТЬ/ - СМЕЛЬСТВО-СМЕЛОСТЬ, СПРАВЕДЛИВСТВО-СПРАВЕДЛИВИСТЬ/. В результаті розпаду синонімічних пар в обох мовах починають функціонувати дві самостійні лексеми /УБОГОСТЬ-УБОЖЕСТВО, ЗУХВАЛИСТЬ-ЗУХВАЛЬСТВО/. Варіанти мають тимчасовий характер і лише деякі перетворюються в самостійні лексеми. Наприклад, в парі ЖЕСТОКОСТЬ-ЖЕСТОЧЕСТВО виявлено варіанти ЖЕСТКОСТЬ, ЖЕСТЬКОСТЬ, що перетворилися з плином часу в самостійні ЖЕСТОКОСТЬ-ЖЕСТКОСТЬ.

§ 4 "Коррелятивні пари с суффіксами ОСТЬ, Н-ОСТЬ // Ø"

Члени даних пар мають різні словотворчі моделі. Корелянти на Н-ОСТЬ-здебільшого відають активні утворення, тоді як лексеми з Ø - в більшості випадків непохідні на синхронному рівні. Фонематичним корелятивом цих пар виступає не твірна основа, а корінь. Внаслідок словотворчих розбіжностей дублетні відношення дуже рано починають руйнуватися; пара замінюється однією самостійною лексемою, що позбавляє усі стилістичні і семантичні відтінки обох корелянтів /НЕВОЛЬНОСТЬ/ІСТЬ/-НЕВОЛЯ, ПЕЧАЛЬНОСТЬ/ІСТЬ/-ПЕЧАЛЬ/. Синонімічні пари дають життя двом самостійним лексемам, що функціонують, як свідчать пам'ятки і словники ХУШ-ХХ ст.ст., абсолютно незалежно в обох мовах /НАДІЯ-НАДІЙНІСТЬ, НАДЕЖДА-НАДЕЖНОСТЬ, ПОТУГА-ПОТУЖНІСТЬ/.

§ 5 "Коррелятивні пари с суффіксами /А, Е/НИ/Я // /Ь, Е/СТВО"

Члени цих пар характеризуються наявністю різних словотворчих мо-

делен. Якщо корелянти з /Ь,Е/СТВО утворюються від похідних і не-похідних ад'єктивних основ, науковачи значення ознаки, якості, то корелянти на /А,Е/НИ]є походять від дієслів і мають відтінок процесуальності, дії. Отже, твірні основи членів даних пар співпадають тільки формально. Навчи деякі розбіжності в семантиці, подібні корелянти утворюють здебільшого синонімічні пари.

З плином часу посилюються, ці розбіжності у семантичних та стилістичних відтінках призводять до порушення синонімічних зв'язків, і в обох мовах починають функціонувати дві самостійні лексеми /ОБЕЖЕНИЕ-ОБЩЕСТВО, НЕВЪДЕНИЕ-НЕВЪМЕСТВО, БЕГАНІЕ-БЕГСТВО - в рос.м., СВАВОЛІЄ, СВАВОЛІ - СВАВІЛСТВО, СВДЧЕНІИ-СВДОЦТВО - в укр.м./.

В розділі II "Коррелятивні пари со сверхпродуктивным суффиксом /А,Е/НИ]є и синонимичными ему Ѳ, -Ка, /Ь,О/Ба" в § I "Коррелянти с суффиксами Ѳ /при различных флексиях // /Е,А/НИ]є" аналізуються пари, що були поширені в давньоруській, а також в староруській і староукраїнській мовах.

Лексеми мають розбіжності в словотворчих процесах на синхронному рівні /утворення з Ѳ-афіксом - непохідні, лексеми з АНИ]є, ЕНИ]є - віддієслівні утворення. Але на діяхронному рівні твірні основи в багатьох випадках співпадають. Порівняйте: ОБМАНЕНИЕ - У" + /Е, А/НИ]є = Ка із значенням процесу, поняття; ОБМАН - на діяхронному рівні тек віддієслівне утворення - *об-манѣти "манить, приманювати" /фасм., т. II, с. 103/. У зв'язку з такими особливостями словотворчих процесів корелянти з Ѳ-афіксом // /А,Е/НИ]є утворюють як дублетні, так і суто синонімічні пари. Дублетні пари, розпадаючись, в обох мовах дають життя одній самостійній лексемі /в абсолютній кількості - це утворення з Ѳ-афіксом НАВЕТ-НАВЕТАНИЕ, ДОЗВІЛ-ДОЗВОЛЕНІЄ/. Після розпаду синонімічних пар з часом в російській та українській мовах починають функціонувати дві самостійні лексеми /ПОРУКА-ПОРУЧЕНИЕ, КРИВДА-КРИВДАЖЕНІИ/.

§ 2 "Коррелятивні пари с суффиксами ЕНИ]є, НИ]є//Ка" Словотворчі моделі корелянтів У" + Ка = Ка, У" + /А,Е/НИ]є = Ка із значенням процесу, дії, поняття. Твірні основи абсолютно тотожні, але корелянти мають розбіжності стилістичного характеру. Утворення на /А,Е/НИ]є звичайно функціонують в високостильних текстах, тоді як лексеми на -Ка органічніші в контекстах з нейтральною і навіть зниженою стилістичною характеристикою. Саме ці розбіжності призводять до того, що більшість корелянтів вступає

в синонімічні зв'язки. В результаті розпаду синонімічних пар в обох досліджуваних мовах функціонують дві самостійні лексеми /ОПАСЕНИЕ-ОПАСКА, ПРОХОЖДЕНИЕ-ПРОХОДКА/.

Стилістичні розбіжності не спостерігаються у корелятивів тоді, коли останні виникають у мові в один і той же час. Тоді лексеми утворюють дублетні пари, розпад яких, як свідчать пам'ятки ХУІІ-ХХ ст.ст., поступово призводить до функціонування в мові одної самостійної лексеми, що поєднує в собі всі відтінки значень. Утворення з формантом -Ка - більш поширені /НАСМЕХАНИЕ-НАСМЕШКА, ПОРАЖЕНИЕ-ПОРАЗКА/. Аналіз пам'яток ХУІІ-ХХ ст.ст. свідчить, що багато утворень на Ка, запозичених українською мовою з польської, не прижилися і поступово зникли /МЕРЗЯЧКА, ВОРОЖКА /галаніе//.

§3 "Коррелятивні пари с суфіксами ЕНІ́э, НИ́э // /ь,о/ба" При словотвірній моделі з тотожною твірною основою У " + /А, Е/НИ́э = *На*, У " + /ь,о/ба = *На* із значенням процесу, дії. Члени корелятивних пар мають деякі розбіжності в семантичній чи стилістичній характеристиках, що призводить до утворення синонімічних пар. Результатом розпаду синонімічних зв'язків є функціонування в обох мовах двох самостійних лексем /СЛУЖЕНИЕ-СЛУЖБА, ПРОШЕНИЕ-ПРОСЬБА/.

В И С Н О В К И

1/ Словотворча синонімія, дублетність та варіантність абстрактних іменників - явища, властиві російській та українській мовам к.ХУІ-ХУІІ ст.ст.

2/ Це пояснюється: 1/ недостатньою впорядкованістю словотворчих афіксів, невзначеністю словотворчих меж у слові внаслідок відсутності диференціації у використанні ряду словотворчих засобів; 2/ великим канризмом та стилістичним розмаїттям обох близькоспоріднених мов досліджуваного періоду; 3/ культурно-мовним обміном словотворчих та стилістичних засобів, характерним для слов'янських культур даного періоду.

3/ Словотвірчі синоніми та дублети в російській та українській мовах досліджуваного періоду утворюються на базі спільного фонематичного корелятива /твірної основи чи кореня/ та суфіксів праслав'янського походження. При обов'язковій наявності єдиного фонематичного корелятива та близького типового значення синоніми

передбачають деяку семантичну чи стилістичну диференціацію, тоді як дублети – абсолютно тотожні, а тому тимчасові утворення в мові. Варіанти членів корелятивних пар виникають як результат варіювання словотворчих формантів та морфологічних чергувань, обумовлених історично.

4/ В обох досліджуваних мовах синонімічні, дублетні та варіантні пари і репрезентовані ними словотворчі моделі в більшості співпадають, демонструючи взаємозапозичення з іншими слов'янськими мовами.

5/ Подальша доля членів корелятивних пар залежить від багатьох факторів. Розпад синонімічних зв'язків веде до функціонування в мовах двох самостійних лексем, тоді як результатом порушення дублетних відношень є заміна пари одною найбільш оптимальною лексемою.

6/ Зростаюча продуктивність тої чи іншої словотворчої моделі і, як наслідок, зростаюча активність в мові одного з корелятивів пов'язана з різноманітними процесами граматичного, стилістичного, фонетичного характеру, культурним обміном між слов'янськими мовами.

Основні положення дисертації відбиті в таких публікаціях:

1. Варіанти іменників в російській мові ХУП ст. // Матеріали ХХХХП звітної наукової конференції кафедр інституту за 1989-1990 р.р. – Кам'янець-Подільський: КІДІ, 1991 – С. 20-21.
2. Варианты имен существительных в русском языке ХУП в. // Формирование и развитие структуры современного русского литературного языка: Межвуз. сб. научн. тр. – Киев: КГПИ, 1991 – С. 104-107.
3. Словообразовательные синонимы и варианты в языке памятников деловой письменности ХУП в. // Русский язык и литература в обучении иностранных студентов-филологов: Межвуз. сб. научн. тр. – Киев: КГПИИЯ, Центр славистики, 1991 – С. 107.
4. Явление суффиксальной синонимии и вариативности в русском и украинском языках ХУІ-ХУП в.в. // Матеріали ХХХХІІІ звітної наукової конференції кафедр інституту за 1991-1992 р.р. – Кам.-Под.: КІДІ, 1993 – С. 80-81.
5. Словотворчі синоніми і варіанти в українській та російській мовах ХУІ-ХУП ст.ст. // Актуальні питання мовознавства у світі праць Б.О.Ларіна і Ф.П.Філіна: Тези наукової конференції мовознавців України – Київ: КДПІ, 1993 – С. 53-54.

Підписано до друку 22.04.1994 р. Об'єм С. 9. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 107. Безплатно.
ЛОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.